

Operatiivinen vainoharha
normaalitieteen aikakaudella:
Jaakko Yli-Juonikkaan *Neuromaatin*
kokeellinen poetiikka

—

Laura Piippo

Laura Piipon väitöskirja *Operatiivinen vainoharha normaalitieteen aikakaudella: Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaatin kokeellinen poetiikka* tarkastettiin 22.8.2020 Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Väitöskirja on luettavissa verkossa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8251-5>

Huomio, herätys. On aamu, interaktiivinen osuus alkaa. Sinun täytyy nyt päättää, nouseeko ylös ja aloitan voimistelun vai jäänkö makaamaan sängylle. Jos haluat Geregin aloittavan aamujumpan, siirry lukuun 146. Jos pidät enemmän passiivisuudesta, siirry lukuun 122. Jos taas olet aivotutkija Paavo Riekkinen Señorin kaltainen muistineri ja hallitset laajoja kokonaisuuksia, voit jatkaa eteenpäin perinteiseen tyyliin tai pomppia luvut läpi satunnaisessa järjestyksessä, ohjeista piittaamatta. Se kuormittaa liikaa huonomuistisen perusjurpon aivoja, juoni ei pysy koossa, mutta ainahan voit yrittää (*Neuromaani*, 17.)

Tutkimukseni tarttuu tähän samaan haasteeseen, jonka Jaakko Yli-Juonikkaan vuonna 2012 julkaistun *Neuromaatin* kertojaääni yhdessä romaanin sadoista alaluvuista lukijalleen esittää. Miten teosta, joka rikkoo lineaarisen lukemisen kaavoja, leikkii faktalla ja fiktiolla, huvittaa ja hirvittää sekä perin hanakasti kommentoi lukijan oletettuja valintoja, oikeastaan pitäisi lähestyä?

Romaanin välittämä tarina alkaa vanhaisaamuna Turusta, jossa kaksi aivotutkijaa on matkalla Tyksiin tapaamaan mielentilatutkimukseen passitettua Silvo Näre -nimistä miestä. Näre on syyllistynyt – tai hänen epäillään syyllistyneen – rikokseen, jonka luonne ei kuitenkaan lopulta koskaan täysin selviä lukijalle. Tapahtumiin sotkeutuu mielen järkkymistä, okkultistista kuvastoa, merkittäviä määriä kavallettua tutkimusrahaa sekä erilaisia tieteellisiä väärinkäytöksiä tai vähintäänkin arveluttavia käytänteitä. Tarinassa vilahtelee joukko fiktiivisiä aivotutkijoita, joista useilla on nimikaimat myös romaanin ulkopuolisessa maailmassa. Nämä fiktiiviset tutkijat syyllistyvät erilaisiin rikoksiin raa’asta pahoinpitelystä laajamittaisiin talousrikoksiin ja jopa murhaan. Mielentilatutkimuksessa käy myös ilmi, että Silvo Näre kuulee ääniä ja osoittaa muitakin mielen hajoamiseen tai jakautumiseen viittaavia merkkejä, jotka kertautuvat myös kirjan sanaston, kerronnan, ja rakenteen tasolle. Erityisen äänekkäästi kerronnassa – ja mahdollisesti myös Silvon mielessä – esiin pyrkii hahmo nimeltä Gereg Bryggman.

Ensimmäisten mielentilatutkimusta kuvaavien lukujen jälkeen kerronta muuttuu pääasiallisesti Geregin puheeksi. Samalla romaanin rakenne muuttuu nopeasti mutkikkaammaksi ja moniäänisemmäksi, sillä romaanissa on Silvon ja Geregin lisäksi monia muitakin, eriasteisesti epäluotettavia hahmoja ja kertojia. Kertojat, kertojapositionit ja tilanteet vaihtuvat usein äkkiarvaamatta, ja teos

on täynnä näistä äkillisistä tyylinvaihdoksista ja sanaleikeistä kumpuavaa huumoria. Tekstin läpäisee lääketieteen ja aivotutkimuksen jargon, johon sekoittuu myös muita aineksia. Romaani on tulvillaan erilaisia sivupolkuja ja viitteitä niin tuttuun kuin tuntemattomampaankin kirjallisuuteen, uutisotsikoihin ja tiedemaailman skandaaleihin. Usein teos myös puhuttelee lukijaa vaihtelevin sävyin ja antaa ohjeita etenemiseen.

Neuromaani edustaa ergodista (Aarseth 1997, 1) kirjallisuutta, joka määritelmällisesti vaatii lukijaltaan tavallista suurempaa ponnistelua tai vaivannäköä teoksessa etenemiseen. Ergodisuus ilmenee *Neuromaani*ssa *Choose-your-own-adventure*- eli *Valitse oma seikkailusi* -pelikirjagenreä mukailevana mutta myös parodioivana rakenteena. Tällaisessa rakenteessa lukija joutuu liikkumaan luvusta toiseen teoksen antamien ohjeiden, vihjeiden, kehotusten tai vaatimusten perusteella – tai niistä piittaamatta. Päästäkseen eteenpäin on lukijan lähes jokaisen numeroidun luvun lopussa valittava joko vapaasti tai tekstin antamien vaihtoehtojen pohjalta, mihin lukuun hän kirjassa jatkaa. Sivut on myös ladattu täyteen erilaisia tieteellistä esitystapaa tavoittelevia alaviitteitä.

Osa valinnoista johtaa vääjäämättä umpikuijiin. Lukija joutuu usein kelaamaan luentaansa taaksepäin, palaamaan aiempiin lukuihin tai aloittamaan uudelleen alusta. Tällöin teoksen varsinainen loppu jää lukijan ulottumattomiin tai ainakin hyvin hankalasti hahmotettavaksi, ja juonen merkitys teoskokonaisuudessa kyseenalaistuu. Lukijaa saattaa usein jäädä vaivaamaan, olisiko jokin tietty valintojen sarja ollut teoksen kokonaistulkinnan kannalta merkittävästi muita parempi, osuvampi tai tuloksekkaampi. Lukijan on myös erilaisia hakukoneita ja hakemistoja hyödyntämällä mahdollista selvittää, millaisista aineksista sepitteiset viitteet on rakennettu. Materiaalia on kuitenkin niin paljon, että sen tuloksellinen läpikäilyminen koettelee inhimillisen suorituskyvyn rajoja ja vähintäänkin hukkaa itse romaanin matkan varrelle. *Neuromaani*n lukutapaan liittyvien kysymysten äärellä ovat olleet usein myös muut romaanin lukijat. *Neuromaani* sai ilmestytessään osakseen innostunutta kiinnostusta sekä useita lehtikritiikkejä. Kritiikeissä tunnistettiin selvästi erityislaatuinen kokeellinen teos, ilmestymisvuotensa kirjallinen tapaus, mutta aina ei aivan osattu sanallistaa sen erityislaatua. Teosta moitittiin liiallisesta runsaudesta, kikkailusta ja näiden tuottamasta turhautumisesta.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Suomessa on ilmestynyt aiempaa enemmän valtavirrasta poikkeavia kokeellisia romaaneja ja muita uudenlaisia lukutapoja vaativia kaunokirjallisia teoksia, joista *Neuromaani* on kenties huomattavin. Näiden teosten ominaispiirteitä on kartoitettu tutkimuksessa vielä vähänlaisesti. Väitöskirjani tutkimusongelmana on ollut selvittää, miten *Neuromania* pitäisi lukea saadakseen siitä kiinni ja millaisiin yhteyksiin se asettuu kotimaisen kokeellisen ja kertomakirjallisuuden jatkumossa, aikansa kirjamediamaisemassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. Kun oletamme teoksen olevan kokeellinen, on myös avattava sitä mitä ja miten se koettelee.

Suomalaisen nykykirjallisuuden kokeellisuudesta on käyty vilkasta keskustelua koko 2000-luvun ajan. Huomiota on herättänyt esimerkiksi kokeellisen runouden nousu 2000-luvun puolivälistä lähtien. (Ks. esim. Helle 2019, 9–24.) Uuden suomalaisen proosan suhde tähän kokeellisuuskeskusteluun on kuitenkin suurelta osin vielä jäsentämätön. Kokeellisella kirjallisuudella viitataan usein, kuten myös tässä tutkimuksessa, sellaiseen kirjallisuuteen, joka pyrkii laajentamaan kirjallisuuden rajoja ja joka herättää perustavia kysymyksiä kirjallisuuden itsensä luonteesta, *kirjallisuudellisuudesta*. Kokeellisessa kirjallisuudessa ilmaisu- ja muiden keinojen laajentaminen on etualaistettua ja itseisarvoista, usein olennainen osa koko teoksen merkitystä. Se koettelee, haastaa ja tutkii aiempaa, ja voi näin tehdä näkyväksi erilaisia teksteihin liittyviä oletuksia ja odotuksia. (Bray, Gibbons & McHale 2012, 1–2; Joensuu 2012, 6.) Tutkimukseni otsikon analyttistä ja kuvailevaa käsitettä ”kokeellinen poetiikka” voi pitää jäsennyksenä, joka hahmottelee vastausehdotusta kysymykseen siitä *miten kirjallisuus on ja miten se on juuri nyt*. Tämän kysymyksen pohjalta johdan myös tutkimukseni keskeisen tutkimuskysymyksen: *millaista on Neuromaasin poetiikka*, ja sen alakysymykset: *millaisista aineksista Neuromaasin poetiikka rakentuu ja miten Neuromaasin poetiikka toimii?* Määrittelen tutkimuksessani poetiikan kaunokirjalliseksi teokselle luonteenomaisiksi, sitä jäsentäviksi ja sen taustalla vaikuttaviksi luoviksi tekniikoiksi, konventioiksi ja periaatteiksi sekä näiden tutkimukseksi.

Neuromaani on moniulotteinen ja materiaalisesti rikas teos, minkä vuoksi lähestyn sitä erilaisista tulokulmista ja erilaisia menetelmiä yhdistäen. Tarkastelen *Neuromaa*nia ranskalaisia teoreetikkoja Gilles Deleuzea ja Félix Guattaria mukailien *kirjakoneena* (Deleuze & Guattari 1987, 4). Kirjakoneet tuottavat affekteja ja affektioita, eli saavat aikaan vaikuttamis- ja vaikuttumissuhteita esimerkiksi kirjan ja lukijan välillä (Deleuze 2012, 63–64). Kutsun näitä suhteita *sommittumiksi*. (Deleuze & Guattari 1987, 399.) Tutkimukseni asettuu niin sanottuun uusmaterialistiseen viitekehykseen (ks. esim. Latour 2006, Barad 2007, Coole & Frost 2010), joka korostaa materiaalin itsensä, kuten vaikkapa kirjaesineen, ilmaisevuutta. Tässä viitekehyksessä hyödynnän erilaisia kertomuksentutkimuksen ja tekstienvälisyyden teorioiden käsitteitä ja menetelmiä (Genette 1980, 1997a & 1997b; Dawson 2013; Aarseth 1997; Eskelinen 2012).

Perehdyn väitöskirjani artikkeleissa yksityiskohtaisemmin *Neuromaasin* luennassa huomiota herättäviin piirteisiin, joita sitten analysoin tarkemmin aineiston analyysistä niin ikään nousevien käsitteiden valossa. Analyysissä edetään laajemmasta yksityiskohtaisempaan ja sen kautta taas yleisempään: poetiikan analyysi rakentuu luennalle. Metodina on toisin sanoen käsitteellisesti ja teoreettisesti kontekstualisoiva lähiluku. Tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi romaanin ylitsevuotavuus eli eksessiivisyys, kirjan materiaaliset luentaa ohjaavat ominaisuudet, teoksen saama vastaanotto, löydetyn materiaalin käyttö ja kollaasimaiset piirteet sekä romaanin hyödyntämä skitsofreeninen

kieli ja kuvasto. Esitän, että kaikki nämä tekijät – teoksen suhde ulkopuoleensa, käytetty lähdemateriaali, teokseen liittyvät tekstit sekä kirjan materiaalisuus – ovat olennaisia etsittäessä lukutapaa teokselle, joka vaikuttaa vastustavan totunnaisia tulokulmia tässä ajassa.

Tutkimukseni mukaan *Neuromaasin* poetiikka rakentuu pääasiassa toistolla ja kierrätyksellä operoivalle kokeilulle, joka silmukoi ja yhdistää erilaisia tekstejä, diskursseja ja materiaaleja. Keskeistä on tekstin monitahoinen eksessiivisyys ja paikalleen asettuvia merkityksiä pakeneva liukuminen. Olennainen osa teoksen poetiikkaa on tämän toiston kautta myös sen ulkopuoli, mukaan lukien lukijat huvittuneine, epämukavine ja epätydyttävinekin lukukokemuksineen. Teos osin tuottaa paitsi itsensä ja luentansa, myös vastaanottonsa ja kontekstinsa. Nämä yhdessä muodostavat romaanin sommittuman. Kirjaesine on se konkreettinen, materiaallinen objekti, joka kantaa teoksen ja tarjoaa alustan sen poetiikalle. Samalla se toimii kappaleena, jonka kanssa lukija muodostaa affektiivisen suhteen, jossa kumpikin osapuoli sekä vaikuttuu että vaikuttaa. Kirjan sekä sen kantaman diskurssin – ja tuon diskurssin välittämän tarinan – tuottamat affektit ja affektiot ovat myös osa kirjan materiaalisuutta.

Neuromaasin sommittuman osaksi asettuvat erilaiset vastaanotot, kommentaarit ja tekijän itsestään jättämät tekstuaaliset merkit, jotka kaikki voivat aktivoitua yksittäisissä luennoissa ja yhteyksissä. Näin ymmärrettynä jokainen luenta on yksittäinen, mutta asettuu silti osaksi samaa abstraktia konetta: lukijan ja *Neuromaasin* suhdetta. Tutkimukseni auttaakin ymmärtämään niitä tapoja, joilla teoksen ulkopuoliset tekijät vaikuttavat sen luentaan. Teoksen poetiikka on monella tapaa tekstin ulkopuolelle kurrottavaa. *Neuromaanisissa* painottuu lukijan ja teoksen vahvasti affektiivinen ja paikoin ristiriitainenkin suhde. Nimitän *Neuromaania* eksessiromaaniksi, sillä sen affektiivinen suhde lukijaan ja muuhun tekstinulkoiseen näyttää muodostuvan juuri poetiikan ylitsevuotavuuden ja ylenmääräisyyden kautta. Osoitan, miten erilaiset tekstienväliset suhteet toteutuvat luennassa nimenomaan affektiivisina suhteina. Siten tutkimukseni kuvaa paitsi yksittäistä teosta, myös yhtä sovellettavissa olevaa tapaa lähestyä muita luonteeltaan eksessiivisiä kaunokirjallisia teoksia nykyisessä muuttuvassa ja monistuvassa affektiivisessä tekstuaalisessa todellisuudessa ja mediamaisemassa.

Neuromaasin poetiikka on kokeellista siten, että se uudistaa kirjallista ilmaisua silmukoimalla persoonallisella tavalla yhteen erilaisia ilmaisutapoja ja avaamalla tekstin sisäistä eksessiä kohti sen ulkopuolta, mutta samalla se haastaa myös tutkimusta etsimään suhdettaan teokseen. Näin voidaan huomata *Neuromaasin* tuottavan paitsi itsensä ja erilaiset luentansa myös runsain mitoin uusia mahdollisia tekemisen ja lukemisen tapoja, jotka puolestaan saattavat uusissa yhteyksissä jalostua uusiksi, omalla tavallaan romaanin poetiikkaa uudistaviksi ja koetteleviksi teoksiksi. Aikalaisarvioista ja romaanin ohittamattomasta kokeellisuudesta huolimatta *Neuromaani* näyttää löytäneen

lukijansa, ainakin mikäli katsotaan kirjastojen varaustietoja tai kirjallisuusblogimerkintöjä. Se on saanut osakseen myös tutkimuksellista mielenkiintoa ja päätyntä maininnaksi tuoreimpiin kotimaista kirjallisuutta summaaviin kirjallisuushistorioihin.

Neuromaasin monimuotoisen poetiikan vaikutus on jo nähtävillä: 2020-luvulle tultaessa suomenkielinen proosa on hitaasti mutta varmasti löytänyt uusia raiteita. Eri kokoiset kustantajat ja erilaiset kirjailijat julkaisevat kirjoja, joista voi tunnistaa joitain *Neuromaaninkin* hyödyntämistä tekniikoista. Nämä teokset myös tunnistetaan useammin vastaanotossa osaksi kokeellisuuden löyhää traditiota enemmän kuin yksittäisiksi poikkeuksiksi, kuten aiempina vuosikymmeninä oli usein asian laita. Ylipäänsä kokeileva ja koetteleva ote on saanut jalansijaa ja uinut lähemmäs suomenkielisen proosakirjallisuuden valtavirtaa. Kirjallisuuden mahdollisuudet vaativat kuitenkin todentuaakseen luentaa, joka saa niistä kiinni. Kirjallisuus paitsi hyödyntää ja heijastelee syntyajankohtansa kirjallisia, kulttuurisia ja affektiivisia resursseja, se myös osaltaan rakentaa ajan tuntua ja henkeä. Kuten affektit voidaan havaita affektioina, todentuu kirjallisuus luennassa. Nykyisessä mediaympäristössä lukemisesta jää myös aikaisempaa enemmän kirjallisia jälkiä. Perinteisempien sanoma- ja aikakauslehtikritiikkien sekä tutkimuksen rinnalle ovat nousseet sosiaalisen median eri alustojen lukija- ja tekijäkommentaarit. Kirjallisuudentutkimus on vain yksi monista kirjallisuuden kentän toimijoista. Mitä kirjallisuudentutkimuksella on tarjottavana tähän kavalkadiin?

Kirjallisuudentutkimuksen erityislaatu ja sitä kautta vastuu liittyy nähdäkseen siihen sisältyvän lukemisen hitauteen ja pitkään muistiin. Tutkimuksella ei ole päivälehtikritiikin painetta lukea ja tuottaa tekstiä mahdollisimman nopeasti teoksen ilmestymisajan läheisyyteen, ja se on myös vapaampi liikkumaan välittömien henkilökohtaisten tuntemusten ja mieltymysten ulkopuolelle. Sen on kuitenkin täysin mahdollista tarttua myös nykykirjallisuuteen ja sen tuotamiin tuntuihin. Hitaus, jonka yliopisto instituutiona mahdollistaa, mutta jota se yhtä lailla voi myös uhata, mahdollistaa tarkan, paneutuneen lukemisen tilan. Tällainen lukeminen voi syventyä pieniin yksityiskohtiin ja asettaa niitä osaksi laajempia teoreettisia ja kulttuurisia konteksteja ja jatkumota sekä tarjota mahdollisuuden hahmottaa kirjallisuuden kentän erilaisten tekstien ja toimijoiden välisiä suhteita.

Väitöstutkimukseni kääntääkin katseensa itse teokseen ja sen tapaan luoda kiinnikkeitä niin lukijaan kuin muuallekin ulkopuolelleen. Työni liittyy paitsi kysymyksiin yksittäisen romaanin tai laajempien ajankohtaisten kirjallisten teosjoukkojen poetiikasta myös laajempaan keskusteluun kirjallisuuden lukemisesta ja erilaisista lukutavoista. Kirjallisuudentutkimuksen tehtävä on tuottaa tietoa kirjallisuudesta: sen muodoista, olosuhteista, traditioista, ja niin edelleen, mutta myös samalla olla kiinnostunut tutkimuskohteestaan. Ajattelen, että kirjallisuus voi merkityksellistyä ja olla merkityksellistä vain,

jos olemme siitä lukijoina kiinnostuneita. Emme voi olettaa kirjallisuuden uusiutuvan tai uusintavan arvossa pitämiämme merkityksiä tai ylykkeitä ilman, että olemme valmiit asettumaan sille alttiiksi, toimimaan aktiivisina lukijoina ja näkemään hieman vaivaa.

Aineisto

Yli-Juonikas, Jaakko 2012. *Neuromaani*. Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

- Aarseth, Espen 1997. *Cybertext : Perspectives on ergodic literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Barad, Karen 2007. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822388128>
- Bray Joe, Alison Gibbons & Brian McHale 2012. Introduction. Teoksessa *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Eds Joe Bray, Alison Gibbons & Brian McHale. London & New York: Routledge, 1–18. <https://doi.org/10.4324/9780203116968>
- Coole Diana & Samantha Frost 2010. Introducing the New Materialisms. Teoksessa *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Eds Diane Coole & Samantha Frost. Durham & London: Duke University Press, 1–43. <https://doi.org/10.1215/9780822392996-001>
- Dawson, Paul 2013. *The Return of the Omniscient Narrator: Authorship and Authority in Twenty-first Century Fiction*. Columbus: Ohio State University Press.
- Deleuze, Gilles 2012. *Spinoza. Käytännöllinen filosofia. (Spinoza. Philosophie pratique, 1981.)* Suom. Eetu Viren. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. (Mille Plateaux, 1980.)* Trans. Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eskelinen, Markku 2012. *Cybertext Poetics: The Critical Landscape of New Media Literary Theory*. London: Continuum.
- Genette, Gérard 1980. *Narrative Discourse. (Discours du récit, 1972.)* Trans. Jane E. Lewin. Oxford: Blackwell.
- 1997a. *Palimpsests: Literature in the Second Degree. (Palimpsestes: La littérature au second degré, 1982.)* Trans. Channa Newman & Claude Doubinsky. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- 1997b. *Paratexts: Thresholds of Interpretation. (Seuils, 1987.)* Trans. Jane E. Lewin. New York and Melbourne: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549373>
- Helle, Anna 2019. *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa*. Turku: Eetos.
- Joensuu, Juri 2012. *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Poesia.
- Latour, Bruno 2006. *Emme ole koskaan olleet moderneja. (Nous n'avons jamais été modernes: Essai d'anthropologie symétrique, 1991 / We have never been modern, 1993.)* Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.